

CONCEPTELE DE AFIXE DERIVAȚIONALE ȘI AFIXOIDE

Svetlana CATERENCIUC

Universitatea de Stat din Moldova

În rezultatul analizei morfematice cuvântul poate fi descompus în morfeme radicale, afixe derivaționale și/sau gramaticale. Pe lângă aceste componente, cuvântul uneori conține și unele elemente de origine elenă și latină cărora în literatura de specialitate li se atribuie diferiți termeni: afixoide, semiafixe, elemente de compunere, elemente neoclasiche.

Cuvinte-cheie: *afix derivațional, afix gramatical, afixoid, morfem, compunere, prefixare, sufixare.*

THE CONCEPTS OF DERIVATIONAL AFFIXES AND AFFIXOIDS

As a result of the morphemic analysis the word may be divided up into roots, derivational affixes and/or grammatical affixes. Besides these components the word sometimes contains some elements of Greek or Latin origin which are named as: affixoids, semiaffixes, combining forms, neoclassical elements.

Keywords: *derivational affix, grammatical affix, affixoid, morpheme, compounding, prefixation, suffixation.*

La analiza derivațională și, în special, la cea morfemică a structurii cuvintelor derivate, pe lângă morfemele radicale, care au sens lexical, uneori sunt prezente și morfeme care nu au așa calitate. Adică, bazele derivate analizabile, pe lângă morfemele radicale, conțin cel puțin un morfem lipsit de sens lexical. Aceste părți (segmente) care sunt numite afixe, de obicei, sunt semnificative atât în plan funcțional, cât și semantic, înglobând toate caracteristicile unităților minime semnificative ale structurii limbii. Distanța dintre un cuvânt și un afix la nivel morfemic constă în faptul că cuvântul este considerat a fi un morfem separabil, în timp ce afixul este un morfem inseparabil.

În limba engleză, la compartimentul morfologia cuvântului și structura derivațională se face distincția dintre două tipuri de afixe: *flexionare* și *derivaționale*, de unde rezultă și două tipuri de sensuri: *flexionar* (gramatical) și *derivațional*. Este cunoscut faptul că morfemele flexionare sunt mai puține la număr în comparație cu cele derivaționale. Sensurile exprimate de morfemele flexionare sunt obligatorii, deoarece prezența sau lipsa lor în componența cuvântului influențează sintaxa cuvintelor în propoziție [12, p.154-167].

Ingo Plag susține că sensurile flexionare sunt întotdeauna exprimate de sufixe, nu există nici un prefix cu valoare flexionară. Morfemele flexionare exprimă categoriile gramaticale, așa ca pluralul (*workers*), persoana (*works*), timpul (*picked*), cazul (*John's*) [14, p.19]. Sensurile exprimate de morfemele derivaționale nu sunt obligatorii, spre deosebire de sensurile flexionare. În literatura de specialitate, morfemele derivaționale se atribuie procesului de derivare, în timp ce morfemele flexionare țin de flexiune.

În studiul *Word-formation in English*, cercetătoarea britanică Ingo Plag definește *afixul* drept un morfem inseparabil care se atașează la baze derivate într-un lexem nou, iar procesul de combinare a morfemelor – *afixare* [14, p.90-91]. Formarea unităților lexicale noi în limba engleză este de neimaginat fără prezența morfemelor derivaționale. Ingo Plag susține că afixele derivaționale, în special sufixele, determină categoria gramaticală a cuvântului derivativ [14, p.233-234]. Pentru a ilustra cele afirmate, lingvистa aduce următorul exemplu:

sleepless (derived word – adj.) ->*sleep*(base – noun) +*-less*(affix – adj.)

În acest context, vom menționa că în terminologia tehnică sufixul, *-or*, atașat la verbul *process*, formează termenul *processor* ce aparține categoriei gramaticale a substantivului.

Autoarea afirmă că, totuși, nu toate afixele derivaționale au proprietatea de a schimba clasa gramaticală a derivatului, după cum este evident cazul majorității prefixelor (*post-war*, *decolonialize*, *non-issue*) sau al sufixului substantival *-ism*, care poate fi atașat la substantive pentru a forma derivate substantive (*terrorism*) [14, p.20-22].

Morfemele flexionare se contrapun celor derivaționale după indiciul productivității, fiind denumite de Ingo Plag „*fully productive*” [14, p.20], deoarece afixele flexionare se caracterizează prin regularitate, adică se combină regulat cu orice cuvânt din aceeași clasă gramaticală, spre exemplu: morfemul flexionar *-s*, care exprimă pluralul, poate fi considerat de o productivitate înaltă, deoarece se atașează la orice substantiv numărabil.

Unii lingviști, printre care Richard C. Anderson și Li-jen Kuo, tratează productivitatea morfemelor afixale ca fiind inferioară celor flexionare, aducând exemplul sufixului *-able* care se atașează numai la verbe, nu și la substantive pentru a forma adjective [9, p.163].

Lingvistul I.Dumbrăveanu subliniază că formarea unităților lexicale noi (a derivatelor liniare) în limbile flectiv-afixale este de neconceput fără prezența morfemelor derivaționale [5, p.45].

Analizând afirmațiile lingviștilor, constatăm că afixele gramaticale au o productivitate mai mare în comparație cu cele derivaționale, aducând exemplul sufixului gramatical *-ing*, care are capacitatea de a se combina cu toate verbele pentru a forma aspectul continuu, capacitate neexistentă pentru orice alt sufix derivațional de a se combina și forma derivate cu toate verbele existente în limba engleză.

Studiind problematica afixelor, Ingo Plag distinge o categorie intermediară între afix și rădăcină, pentru care utilizează termenii „*neoclassical elements*” [14, p.90-95], „*initial combining form*”, „*final combining forms*” [14, p.200]. Aceste elemente, susține cercetătoarea, sunt lexeme împrumutate din latină și greacă, dar care au proprietatea de a forma cuvinte noi și în epoca modernă. I.Plag opinează că în cuvintele *photoionize*, *photograph*, *biology*, *biochemistry*, *biography*, *photoanalysis*, *photovoltaic*, *philology* nu este clar cum trebuie considerate elementele inițiale: afixe sau rădăcini. Analizând cuvântul *biology*, cercetătoarei îi este greu să determine modul de formare a acestuia: derivare sau compunere?, deoarece, susține lingvista, nu este suficient de clar statutul elementelor constitutive. În continuare, I.Plag susține că considerarea elementelor *bio-* și *-logy* drept afixe ar contravine regulilor generale despre structura cuvântului, ceea ce o face să atribuie acest exemplu la categoria compuselor și nu a derivatelor, argumentând anume prin faptul că elementul constitutiv *bio-* posedă semnificație (în greacă înseamnă „*viață*”), deci să considere acest lexem cuvânt compus. Autoarea etichetează formațiile neoclasice (*neoclassical formations*) ca fiind elemente de compunere, nu însă de afixare.

Contribuții valoroase la studiul fenomenului de afixoidare au fost aduse de către Rochelle Lieber și Booij Geert. Viziunile lui Rochelle Lieber converg spre cele ale lui Booij Geert, în sensul de a interpreta elementele formative de origine greacă sau latină elemente de compunere și de a considera cuvintele, în a căror structură se regăsesc acestea, drept compuse. Rochelle Lieber, în lucrarea *Introducing Morphology* (2009), propune termenul *compuși neoclasici* (*neo-classical compounds*), pentru a caracteriza prim-elementele din exemplele *psychopath*, *pathology*, *endodermatis*, referindu-le la categoria compuselor. În cazul exemplului *psychopath*, considerăm această opinie puțin contradictorie, deoarece morfemul inseparabil *psycho-* este combinat cu lexemul autonom *path*. În această situație vom afirma prezența procesului derivațional prefixal.

Booij Geert, în lucrarea sa *The Grammar of Words*, susține că afixele sunt morfeme inseparabile. Totuși, lingvistul observă că nu toate morfemele inseparabile sunt afixe [2, p.31]. În acest context, este scoasă în evidență existența mai multor rădăcini din greacă și latină, printre care *micro-* din *microphone*, *microgram*, *microwave*; *tele-* din *telephone*, *television*, *telecommunication*; *-graph* din *digraph*, *sonograph*, *telegraph*, *photograph*; *-scope* din *microscope*, *telescope*, *cinescope*, pentru care autorul folosește doi termeni: „*combining-forms*” sau, la fel ca și Rochelle Lieber, utilizează termenul „*neo-classical compounds*”. Booij Geert își argumentează opțiunea de a include aceste lexeme în categoria compuselor, deoarece în așa caz cuvintele de tipul *necrology* ar fi formate numai din afixe, ceea ce este o absurditate. Ne vom pronunța împotriva considerării lexemelor de felul *telephone*, *television*, *telecommunication* termeni compuși, fiindcă în cadrul acestor lexeme sunt recunoscute elementele de proveniență clasică în combinație cu lexeme independente în sincronie. Noi vom caracteriza exemplele formate cu afizoidele *micro-* și *tele-*, ca și lexemele de tipul *psychopath*, *biochemistry*, drept derivate prefixate, iar elementele *micro-* și *tele-* le vom considera prefixoide.

Lingvistul american Brad Benz, în articolul său *Let it green: the ecoization of the lexicon*, de asemenea a abordat, ca și Booij Geert, problema elementului *eco-*, menționând că în diferite dicționare el este catalogat în mod diferit: ca element de compunere sau ca prefix [3, p.51-58]. B.Benz este tentat să considere morfemul *eco-* prefix în cuvinte ca: *eco-tourism*, *eco-catastrophe*, *eco-activist*, *eco-socialism*, *eco-spiritually*, *eco-perfect*, *eco-efficient*, *eco-baby*. Autorul observă că acest element inițial nu schimbă clasa gramaticală a cuvântului nou derivat și că frecvența cuvintelor formate cu acest morfem a crescut în ultimele decenii.

Lingvistul Bauer Laurie, în lucrarea sa *Is there a class of neoclassical compounds and is it productive?* (1998), denumește elementele din lexemele de tipul *geology* și *telephony* „*neoclassical compounds*”, fiind de părere că asemenea lexeme se referă la compunere, nu însă la derivare [1, p.403].

Cercetătorii Robert Stockwell și Donka Minkova, fiind preocupați de problematica elementelor provenite din limbile clasice, etichetează lexemele de tipul *stratosphere*, *hemisphere*, *biosphere* din categoria compu-

selor, având câte două morfeme componente, dintre care al doilea este numit „*free root*”, iar primul „*bound root*” [15, p.67]. Caracterizăm exemplele enumerate mai sus derivate prefixate cu prefixoidele *strato-*, *hemi-*, *bio-*, întrucât al doilea element este un lexem autonom în sincronie.

Morfemele derivaționale cu statut intermediar cer a fi examinate mai detaliat, dat fiind că de rezolvarea acestei dispute depinde tălmăcirea corectă a sistemului afixal și descrierea adecvată a sistemului derivațional. Așadar, morfemele englezești de tipul *out-*, *over-*, *under-*, care figurează în derivatele *outline*, *overfrequency*, *underloaded*, pot fi catalogate afixale, deoarece, transformându-se într-un element morfologic al unui cuvânt derivat nou, prepoziția își pierde caracterul său de prepoziție, transformându-se în prefix. Astfel de morfeme–prepoziții pot să se întrebuințeze atât în mod autonom (independent), cât și inseparabil, în ultimul caz fiind utilizate ca morfeme derivaționale. Dacă afixele „pure”, adică afixele derivaționale, care nu corelează cu cuvinte autonome, nu prezintă nici un fel de obiecții, deoarece sunt strict limitate în plan cantitativ și au o poziție bine determinată în componența cuvântului, apoi statutul morfemelor relativ libere (sau inseparabile) continuă să fie discutabil. Dificultățile delimitării statutului acestei clase de morfeme constau în faptul că în calitate de afixe pot fi utilizate și morfeme cu sens deplin, deci radicale, adică cuvinte-morfeme, care au un statut autonom (liber).

Elementele greco-latine s-au aflat în vizorul cercetătorilor încă în secolul trecut. Astfel, H. Marchand, care a studiat semiafixele în limba engleză, subînțelege prin termenul „*semiaffix*” elementul ce se află între cuvintele întregi și sufixe [10, p.356]. Marchand diferențiază sufixele *-able*, *-dom*, *-less* de așa-numitele „*semi-suffixes*” *-like*, *-worthy*, *-monger*, afirmând că ele se situează între cuvinte și sufixe. Unele din ele, concretizează lingvistul, sunt utilizate în calitate de al doilea element din cuvintele compuse, deși calitatea lor de cuvânt este evidentă.

Unii autori atribuie elementelor greco-latine un statut dublu. Lingvistul R. Gualda consideră că „elementul *tele-*” are o comportare specifică în limba spaniolă, care face dificilă includerea acestuia în compunerea de cuvinte sau în derivare: „Funcțiile lui sunt diverse și depind de câmpul lexical unde se întâlnește *tele-*: ca prefix în seria de cuvinte de tipul „*television*” și ca element de compunere în restul cazurilor” [7, p.3].

Pentru descrierea sistemului prefixal și concretizarea statutului afixal al morfemelor greco-latine în lingvistică mai este utilizat și termenul „motivare” a formațiilor afixale. J. Peytard consideră conceptul de motivare primordial în explicarea unor subiecte de ordin metodologic. Analizând formantul *tele-* de origine greacă, cercetătorul susține ideea existenței a două tipuri de motivare prefixală: a) specifică și b) lărgită. Prin *motivarea specifică* lingvistul subînțelege capacitatea morfemului de a se combina cu baze neautonome, iar *motivarea lărgită* se referă la capacitatea elementului de a se combina cu lexeme autonome [13, p.37]. În cadrul analizei prefixoidului grecesc *tele-* J. Peytard distinge trei tipuri de distribuție a derivatelor, și anume: 1) *tele-* + bază livrească neautonomă, 2) *tele-* + bază autonomă livrească, 3) *tele-* + bază autonomă tradițională.

I. Dumbrăveanu polemizează cu J. Peytard și consideră că formațiile de tipul 1) trebuie excluse din analiză, deoarece al doilea element formativ este de natură afixoidală, fiindcă astfel de formații țin de compunerea temică savantă. Altfel, consideră lingvistul, s-ar admite posibilitatea structurării unor derivate care ar fi constituite numai din afix(oid)e [5, p.161].

Opiniile lingviștilor occidentali, dar și ale celor autohtoni, cu privire la definirea afixoidelor sunt multiple. Așadar, lingvistul notoriu Gr. Cincilei consideră că „*afixoidul este afixoid numai atunci și până atunci când este întrebuințat și ca morfem radical (sau rădăcină) și ca morfem afixal*” [16, p.98].

N. Cuciu definește afixoidul ca fiind un temem ce se caracterizează prin potență derivațională „pe verticală” (axa paradigmatică), situat în antepoziție sau postpoziție în structura sintemică a termenului. Definiția dată afixoidului este prezentată de pe pozițiile morfologiei lexicale (sintematicii), afixoidul fiind un temem raportat la o paradigmă derivațională [4].

Cercetătoarea E. Mincu definește afixoidele elemente de compunere provenite din unități autosemantice, care dețin o poziție intermediară între cuvânt și afix, statut ce permite beneficierea de caracteristici nominative și structurale [11].

Sintetizând definițiile lingviștilor menționați *supra*, ne vom pronunța pentru definirea elementelor de proveniență clasică cu termenul de „afixoide”, iar pentru definirea afixoidului vom accepta definiția lingvistului notoriu Gr. Cincilei, în viziunea căruia afixoidul este un element care poate fi întrebuințat și ca morfem radical, și ca morfem afixal.

Internaționalizarea lexiconului tehnico-științific este determinată de folosirea din ce în ce mai mult a „elementelor” formative de origine elenă și latină cu țelul formării diferitelor terminologii. Termenii formați din elemente greco-latine sunt rezultatul unui act conștient de creativitate lexicală, iar elementele constitutive ale termenilor discutați au un conținut conceptual, cu toate că acești formativi nu au o întrebuintare autonomă. Suntem de acord cu lingvistul moldovean I.Dumbrăveanu care consideră, pe bună dreptate, că „numai în acest sens, probabil, am putea interpreta acești formați drept elemente de compunere și, implicit, am putea vorbi despre compunere pe bază de formative de origine „savantă” (livrească)” [6, p.284-287].

Am putea concluziona, în cele din urmă, că problema definirii și delimitării elementelor de origine clasică ține de problematica diferențierii compunerii și afixației, în primul rând a prefixației. Acest subiect necesită o tratare diferențiată a formațiilor, a căror eterogenitate este accentuată în plan diacronic și sincron.

Romanistul Gr.Cincilei, care a tratat problema elementelor de proveniență clasică în limba franceză, distinge șase subcategoriile de afixoide. Afixoidele, în viziunea cercetătorului, se situează pe scara ierarhică în dependență de distanțarea lor de radicalii liberi (autonomi). Cu cât mai superior este nivelul pe care se plasează afixoidul, cu atât el este mai aproape de radical și, ca rezultat, astfel de formații sunt considerate de Gr.Cincilei ca fiind compuse; și, invers, cu cât mai jos este nivelul amplasării afixoidului, cu atât el este mai aproape de afix și, în consecință, formațiile cu acest afixoid sunt mai aproape de procesul de derivare. Autorul susține ideea că între subcategoriile afixoidelor nu există frontiere bine delimitate [16, p.101-102].

Pe aceeași poziție cu Gr.Cincilei se plasează și I.Dumbrăveanu, care susține „că formațiile ce conțin afixoide, care se situează pe prima treaptă a scării ierarhice, sunt cuvinte compuse din punctul de vedere al structurii lor morfemice, dat fiind că astfel de cuvinte conțin radicali liberi în sincronie. Din punctul de vedere al analizei și structurii derivaționale, astfel de formații înclină mai mult spre derivare, deoarece le este caracteristică o înaltă regularitate derivațională, unipoziționalitate și reproductibilitate în formații stereotipice” [6, p.284-287].

Lingvistul Gr.Cincilei definește prefixoidul un element al compunerii care, în virtutea sporirii activității derivaționale, pierde unele trăsături caracteristice rădăcinii, dobândind particularități specifice prefixului [16, p.9]. O atare definiție include, credem noi, în categoria afixoidelor un cerc larg de elemente formative specifice compartimentului compunerii și derivării.

Cercetând afixoidele în limbile romanice, I.Dumbrăveanu va clasifica formațiile ce conțin în exclusivitate baze livrești (afixoide), care nu au un statut autonom (liber), la categoria compuselor livrești, iar formațiile de tipul *afixoid + bază autonomă* vor fi incluse în categoria derivatelor *prefixale* sau *sufixale*. Cercetătorul opinează că este irațională separarea formațiilor ce conțin afixoide într-o categorie derivațională aparte, care s-ar deosebi de compunere și de afixare. Lingvistul consideră utilă și logică includerea formațiilor „afixoidale” în categoria compuselor livrești, când acestea conțin în exclusivitate „afixoide”, și în cea a derivatelor, în cazul când afixoidul contractează raporturi derivaționale cu baze autonome (în plan sincron) [6, p.287]. Astfel, conchide autorul, în formațiile de tipul celor românești *autodigestie, teleindicator, microzonare, fotomosaic* elementele *auto-, tele-, micro-, foto-* sunt prefixoide, iar în formațiile de tipul celor franceze *autocrate, telephone, microphone, phototheque* aceiași formați (*auto-, tele-, photo-, micro-*) sunt elemente de compunere livrească, adică compuse culte. Această afirmație I.Dumbrăveanu o argumentează prin faptul că, dacă elementele din exemplele franceze ar fi afixoide, atunci s-ar ajunge la concluzia că în limbă ar exista formații constituite doar din afixe, ceea ce ar fi o absurditate.

Cercetând termenii tehnici caracteristici domeniului de telecomunicații, ne vom situa pe aceeași poziție cu lingvistul moldovean I.Dumbrăveanu de a considera lexemele formate în baza formulei structurale *prefixoid + bază autonomă* în sincronie derivate prefixale; așadar, termenii englezești de tipul: *radiocommunication, telecommunication, microprocessor, minicomputer etc.* îi vom atribui procesului derivațional prefixal, iar elementele inițiale: *radio-,tele-, micro-, mini-* le vom considera prefixoide, în timp ce termenii tehnici în a căror componență intră doar afixoide îi vom raporta la compunere, iar elementele constitutive le vom considera elemente de compunere. Astfel, termenii tehnici de felul: *chemi-luminescence, iso-chromatic, iso-metric, tele-graphy, tele-phony, phase-meter, pan-tele-graphy, tele-phonic, phono-gram* îi vom considera compuși, fiind formați din două elemente de compunere de origine greco-latină.

Analizându-le la nivel derivațional, radixoidele din componența termenilor specificați mai sus prezintă o unitate integră: *-graphy, -phony, -metry*. Sub aspect morfemic însă, ca radixoidele din termenii tehnici se descompun în radical și afix. Prin formă și prin conținut se face ușor reliefat radicalul și afixul. Radicalii în cauză participă în procesul de compunere afixoidală ca elemente de compunere.

Bibliografie:

1. BAUER, L. Is there a Class of Neoclassical Compounds and is it Productive? In: *Linguistics*. 1998, vol.36, p.403-422.
2. BOOIJ, G. *The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology*. Oxford: Oxford University Press, 2005. 308 p.
3. BRAD, B. Let it Green: the Ecoization of the Lexicon. In: *Working Papers in Linguistics*, vol. 18. University of Washington, 1999, p.50-60. [Accesat 13.02.2013] Disponibil: http://depts.washington.edu/uwwpl/vol18/UWWPL_vol18_1999.pdf
4. CUCIUC, N. *Afixoidarea și determinologizarea în limbajul medical francez*. Iași: Cugetarea, 2000. 301 p.
5. DUMBRĂVEANU, I. *Studiu de derivatologie romanică și generală*. Chișinău: CEP USM, 2008. 250 p.
6. DUMBRĂVEANU, I. Controverse privind statutul unor entități glotice. În: *Analele Științifice ale USM*, 2006, p.284-287.
7. GUALDA, R. Acerca del elemento tele-. În: *Tesaurus*, 1976, vol.31, no.3, p.18-21.
8. LIEBER, R. *Introducing Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 215 p.
9. LI-JEN, K., ANDERSON R.C. Morphological Awareness and Learning to Read: A Cross-Language Perspective. In: *Educational Psychologist*, vol.41, 2006, p.161-180.
10. MARCHAND, H. *The Categories and Types of Present Day English Word-Formation*. Munich: Beck, 1969. 356 p.
11. MINCU, E. *Afixoidele în limba română / Autoreferat al tezei de doctor în filologie*. Chișinău, 2007. 25 p.
12. OKADA, K. and MIYAMOTO, Y. Morpheme Acquisition and the Count/Mass Distinction of Nouns. In: *Papers in Linguistics*, vol.14, 1996, p.154-167. Department of Linguistics, University of Washington [Accesat 17.02.2013] Disponibil: <http://depts.washington.edu/uwwpl/editions/vol14.html>.
12. PEYTARD, J. Motivation et prefixation: remarques sur les mots construits avec l'element „tele”. En: *Cahiers de lexicologie*. Paris, 1964, t.I, no.4. 37 p.
13. PLAG, I. *Word-Formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 254 p.
14. STOCKWELL, R., MINKOVA, D. *English Words: History and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 208 p.
15. ЧИНЧЛЕЙ, Г. *Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры*. Кишинев: Штиинца, 1975. 222 с.

Prezentat la 14.05.2013